

# Komische representaties van politieke identiteiten in de Spaanse Nederlanden sinds de Opstand

door

Johan VERBERCKMOES

## POLITIEKE IDENTITEITEN EN GRAPPEN

Politieke satire heeft ongetwijfeld een belangrijke rol gespeeld in de vorming van politieke identiteiten in het Europa van het Ancien Régime, zoals Maurits Sabbe met betrekking tot de Spaanse Nederlanden aangetoond heeft door uitvoerig te verwijzen naar de pamfletten en politieke liederen uit de eerste helft van de zeventiende eeuw.<sup>1</sup> Ik gebruik met opzet de term 'politieke identiteit' omdat die neutraler is dan de gangbare termen 'nationaliteit' en 'nationale gevoelens', die nauw verbonden zijn met de politieke geschiedenis van de negentiende en de twintigste eeuw. Behoudens het gebruik van de term in specifieke gevallen, zoals de verwijzing naar de naties van kooplieden of van schilders in vreemde steden, kan de aanduiding nationaliteit tot overhaaste conclusies leiden met betrekking tot een eenduidige politieke samenhang binnen een bepaald territorium.

In recent historisch onderzoek naar *representatie* en *identiteit* wordt het vaststaande karakter van sociale, politieke en culturele identiteiten radicaal in twijfel getrokken.<sup>2</sup> Teksten en visuele

1. M. Sabbe, *Brabant in 't verweer. Bijdrage tot de studie der Zuid-Nederlandsche strijdliteratuur in de eerste helft der 17e eeuw*, Antwerpen, 1933. Een greep uit recente literatuur over de politieke satire: C.E. Harline, *Pamphlets, Printing, and Political Culture in the Early Dutch Republic*, International Archives of the History of Ideas, 116, Dordrecht/Boston/Lancaster, 1987; F. Lestringant en D. Ménager, eds., *Études sur la Satyre Ménippée*, Études de philologie et d'histoire, 41, Genève, 1987; K.-H. Walker, *Typologische und Terminologische Untersuchung zur französischen Pamphletliteratur des frühen 17. Jahrhunderts*, Biblio 17, Papers on French Seventeenth-Century Literature, Parijs/Seattle/Tübingen, 1987; A. Pérez Lasheras, *Fustigat mores. Hacia el concepto de la sátira en el siglo XVII*, Zaragoza, 1994. Ik dank in het bijzonder Prof. dr. R. de Schryver, Dr. G. Janssens, Dr. J. Scheerder en Dr. L. Dhondt voor hun kritische opmerkingen na de lezing van een eerste versie van deze tekst.

2. Zie o.a. P. Joyce, "The end of social history?", *Social History*, 20-1 (1995), 73-91; E. Laclau, ed., *The Making of Political Identities*, Londen/New York, 1994; B. Giesen, ed., *Nationale und kulturelle Identität. Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewusstseins in der Neuzeit*, Frankfurt am Main, 1991.

voorstellingen worden niet langer gelezen als evenvele spiegels van de wereld zoals ze is of was. Integendeel, zo wordt geargumenteed, door middel van woorden en beelden worden telkens opnieuw verschillen gecreëerd, die hun uiteindelijke vorm krijgen onder invloed van bestaande culturele tradities en machtsrelaties. Met andere woorden, identiteitsvorming is geen kwestie van een organisch en continu proces, maar kan aan scherpe verschuivingen onderhevig zijn, waarvan weerom niet te voorspellen is of die tot nieuwe tradities leiden of niet. Een maatschappij wordt dus niet langer begrepen als een totaliteit of een coherent systeem, maar als het gevolg van de onophoudelijke herdefiniëring van hun identiteiten door de subjecten in die samenleving. Op die manier is in het onderzoek de klemtoon verschoven naar het hoe van de *representatie*: op welke manieren worden identiteiten voorgesteld, beschreven of uitgebeeld?

In de vraag naar het hoe van de representatie - de term 'beeldvorming' verwijst te veel naar de perceptie van een reeds vastliggende identiteit die enkel nog vorm zou moeten krijgen - kan een evaluatie van komische inhouden niet ontbreken. In het geval van satirische pamfletten, liederen, leuzen en dergelijke meer, lijkt de opiniërende functie duidelijk, ook al vergt het meestal veel detailwerk om het mogelijke scala aan betekenissen in kaart te brengen. Maar is de grens tussen satire en andere komische vormen wel steeds nauwkeurig af te bakenen? En hoe zit het dan met andere komische uitingen die een politieke, sociale, religieuze en ideologische dimensie hebben? In welke mate tellen die mee in de reconstructie van identiteiten? Of, anders gezegd, zijn satirische teksten en karikaturen de enige komische vormen met een 'politieke' betekenis?

In deze bijdrage zal ik mij beperken tot de relatie tussen grappen en politieke identiteitsvorming. Ik zal met name trachten aan te tonen dat komische stereotiepen, zoals die in grappen opgevoerd worden, niet noodzakelijk de intentie hadden radicale politieke scheidingen te bewerkstelligen, zoals algemeen en spontaan aangenomen wordt. Grappen hebben immers geen ernstige intentie en hun praktische gevolgen zijn verwaarloosbaar.<sup>3</sup> Het terrein waarop ik dat onderzoek doorvoer, is dat van de Spaanse Nederlanden. Volgens het heersende geschiedenisbeeld groeiden de Zuidelijke en de Noordelijke Nederlanden na de Opstand ge-

3. Cfr. C. Davies, *Ethnic Humor Around the World. A Comparative Analysis*, (Bloomington and Indianapolis, 1990), p. 9.

leidelijk, en volgens sommigen zelfs vrij snel, uiteen om uiteindelijk aparte naties te vormen.<sup>4</sup> Daarop lijkt weinig af te dingen. Het probleem van de identiteitsvorming is daarmee echter allerminst opgelost. Integendeel, de termen 'nationaal' of 'pre-nationaal' gevoel zijn allerminst adequaat om politieke identiteiten in de Spaanse Nederlanden (en de Republiek) te reconstrueren en worden waarschijnlijk het best overboord gezet.<sup>5</sup> Bart De Groof heeft er onlangs reeds op gewezen dat de termen *Fiandra* en *Fiammingo* tot in de achttiende eeuw in Italië in gebruik bleven om inwoners van zowel Noord als Zuid mee aan te duiden.<sup>6</sup> Wat de perceptie van de inwoners van de Zuidelijke of Spaanse Nederlanden met betrekking tot hun eigen politieke identiteiten en die van hun burens in de Republiek betreft, is echter nog weinig onderzoek gebeurd. Via grappen, opgetekend in egodocumenten of uitgegeven in anekdotenverzamelingen, vallen op dat terrein nochtans enige aanduidingen te rapen.

Om mijn zaak te beargumenteren, zal ik twee verschillende methoden hanteren. In eerste instantie wil ik in een microhistorisch perspectief één anekdote ontleden die iets reveleert over het politieke belang van grappen tijdens de Opstand. Daarna wil ik anekdoten over Hollanders lezen, die in de zeventiende eeuw in het Zuiden gepubliceerd of neergeschreven werden. Die laatste analyseer ik binnen de ruimere context van de 'etnische' grappen, zoals die in vroegmodern Europa circuleerden.

4. L. Wils, *Van Clovis tot Happart. De lange weg van de naties in de lage landen*, Leuven/Apeldoorn, 1992; L. Vos, "Shifting nationalism: Belgians, Flemings and Walloons", in M. Teich and R. Porter, eds., *The National Question in Europe in Historical Context* (Cambridge, 1993), pp. 128-147 (pp. 129-130); H. De Schepper, *'Belgium Nostrum' 1500-1650. Over integratie en desintegratie van het Nederland*, Antwerpen, 1987; J. Craybeckx, F. Daelemans en F.G. Scheelings, eds., *1585: op gescheiden wegen*, Colloquia Europalia, VI, Leuven, 1988; zie onder de oudere studies vooral L. Van der Essen en G.J. Hoogewerff, *Le sentiment national dans les Pays-Bas*, Brussel, 1944<sup>2</sup>.

5. Vgl. E.H. Kossmann, *Een tuchteloos probleem. De natie in de Nederlanden*, Leuven, 1994.

6. B. De Groof, "Natie en nationaliteit. Benamingsproblematiek in San Giuliano dei Fiamminghi te Rome (17e-18e eeuw)", *Bulletin van het Belgisch Historisch Instituut te Rome*, 58 (1988), 87-148.

## BIERBANKGEZELLEN IN BORGERHOUT

Het gebeurde op 14 november 1574 te Borgerhout. Enkele lieden zaten gezellig bijeen op een bank voor een kroeg en dronken er lustig op los. Een van hen grapte : "hier hebbe ick een vers pinten biers, daer moet gy alle in gedoopt syn". Het gezelschap proestte het uit, maar een andere stamgast, "bot in 't verstant", liep onmiddellijk naar de markgraaf en de schout van Antwerpen, rapporteerde de uitspraak en suggereerde daarmee dat de grappenmakers wederdopers waren. De gerechtsdienaren schoten dadelijk in actie en trokken naar de plaats van de misdaad. Hoewel het geraas van de dronkaards, dat van verre te horen was, hen even deed twijfelen, lieten ze bij hun aankomst aan de herberg de bankgezellen gevangen nemen. Dat leidde tot enige beroering in Borgerhout. Diezelfde avond nog werd het duidelijk dat de kerels onschuldig waren, maar de justitie wilde haar vergissing niet meteen toegeven en hield ze tot 's anderendaags gevangen.

De volgende ochtend werden de loslippige kroeglopers ondervraagd. Op de vraag of ze ooit vergaderd hadden, werd eenstemmig neen geantwoord, behalve door een mandenmaker die een spottend ja liet horen. Hij sprak alsof het over bijeenkomsten van drinkebroers ging : "Dat en wil ick niet loogheneu, ghy soude 't wel mercken aen mynen rock; ghy en sout daer door steken, so dick als het mout van den bier daer op hanckt" [dat ik naar vergaderingen ga, wil ik niet ontkennen, want u zou het dadelijk merken aan mijn schort; die is immers zo met mout bemorst dat hij week geworden is en u er gemakkelijk zou doorsteken]. Daarop lieten de gerechtsdienaars tot hun eigen schande de vrijmoedige, maar onverdachte kerels gaan.

Deze anekdote ontleent haar grappigheid aan twee komische gegevens, die ook voor de niet historisch gevormde lezer voor het grijpen liggen. Het eerste en belangrijkste berust op het misverstand dat de drinkebroers wederdopers zouden zijn. Door zijn ironische ja wil de mandenmaker die verwarring niet ophelderen maar accentueren, zodat de vergissing van de politiemensen nog opgeblazen wordt. Het tweede gegeven doorprikt die ballon van misverstanden. De overbodige bewijsvoering van de bierzucht van de man brengt de markgraaf en de schout weer met beide voeten op de grond : er is gewoonweg niks verdachts aan de hand. Opzettelijk spreek ik van komische gegevens en niet van een pointe, want het bovenstaande verhaaltje is geen mop. Daarvoor is het niet kernachtig en spits genoeg. De formulering

waarin de anekdote hier gesteld is, volgt de oorspronkelijke versie ervan op de voet, al heb ik me hier en daar wat vrijheid in de woordkeuze gepermitteerd. De ironische modus ervan stamt echter uit het origineel.

De bron van deze grap is de kroniek van de Antwerpse ambachtelijke schilder Godevaert van Haecht (1546-vóór 1592).<sup>7</sup> Die wou "op leghe daghen oft by ontyden voer tytverlies wat scryven, om een memorie van de wonderlijke weerelt by my te bewaeren".<sup>8</sup> De wonderlijke gebeurtenissen die zich toen voordeden - de kroniek handelt van 1565 tot 1574 - waren in grote mate van religieuze conflicten doortrokken. Vooral de als radicaal bestempelde wederdopers leden onder een hevige repressie. Hun opvatting dat slechts volwassenen mochten gedoopt worden, vond geen genade in de ogen van de katholieke theologen en bisschoppen. En het feit dat ze in het geheim vergaderden was de kerkelijke en wereldlijke autoriteiten een doorn in het oog. Met deze historische context in het achterhoofd kan de geciteerde anekdote beter verstaan worden. In verkorte versie klinkt dat dan ongeveer zo. Inquisiteur tot wederdoper : vergaderen jullie om te dopen ? Antwoord : ja, maar alleen met bier.

Er zijn echter een aantal elementen in de tekst die het humoristische gehalte ervan doen toenemen voor de beter geïnformeerde lezer, die op die wijze tracht in de schoenen van de tijdgenoten te stappen. Eerst is er de plaats waar de begincène zich afspeelt. De herberg was in de 16e eeuw de plaats bij uitstek voor sociabiliteit en sociaal verkeer. Niet alleen was het dranklokaal het toevluchtsoord voor de dorstigen, het had ook een publieke functie. Daar werd niet alleen ontspanning gezocht na het werk, maar er werden ook kontrakten afgesloten en kontakten gelegd. Redenen te over dus voor de magistraat om in het geval van gerapporteerde onrust meteen ter plekke te verschijnen. Bovendien was de kroeg de directe en zwaarste concurrent van het kerkgebouw. En precies in de tweede helft van de jaren 1560 en de eerste helft van de jaren 1570 - onze anekdote is gedateerd 1574 - werden in provinciale en diocesane synoden de bakens uitgezet voor de katholieke contrareformatie, die het herbergbezoek stevig zou trachten te kanaliseren. En hoewel tijdens de calvinistische republieken van ongeveer 1578 tot 1585 dat katholieke tegenoffensief lamge-

7. R. Van Roosbroeck, ed., *De kroniek van Godevaert van Haecht over de troebelen van 1565 tot 1574 te Antwerpen en elders*, 2 dln., Uitgaven van het Genootschap voor Antwerpsche Geschiedenis, 2 (Antwerpen, 1929-1930), II, pp. 320-321.

8. Van Roosbroeck, *De kroniek*, I, p. 3.

legd werd om pas daarna een tweede en krachtigere adem te vinden, leek het er tijdens de korte regeerperiode van landvoogd don Luís de Requesens y Zuñiga, van 1573 tot 1576, nog op dat de herkatholisering van het Zuiden van start was gegaan.

Al was de kroeg een verdachte plek voor de autoriteiten, dronkenschap gold meestal als een verzachtende omstandigheid. Wie in dronken toestand spottend een kruisteken maakte over zijn glas of op enige andere wijze een sacramentele handeling parodiëerde, had niet zo erg gezondigd als wie dat in volle bewustzijn deed. De door Van Haecht genoteerde aarzeling van de gerechtsdienaars als ze de dronkemansklap reeds in de verte horen, bevestigt dat dronkenschap toen meer als een vrij onschuldige ondeugd dan als een in te dijken sociale kwaal beschouwd werd. Daardoor komt het misplaatste optreden van de markgraaf en schout in een nog scherper licht te staan en neemt de komische spankracht van de scène toe. De autoriteiten worden in hun hemd gezet in een omgeving waar ze normalerwijze wat behoedzamer te werk gaan.

Het bier speelt als medium in deze anekdote een beslissende rol. Beide komische momenten refereren ernaar op een directe wijze. Bier was de gebruiksdrank bij uitstek, in tegenstelling tot het ongezonde en ongezuiverde water. Maar wat waar was in de materialistische wereld, was niet noodzakelijk zo in het bovennatuurlijke. Water was namelijk het belangrijkste sacrale vocht. Het werd gebruikt om te dopen en als wijwater om mensen, dieren, objecten en natuurverschijnselen te heiligen en te zuiveren van duivelse krachten. Bier was krachteloos. Het dopen met bier hoeft dus niet meteen als anticlericale of profane spot begrepen te worden, maar als een doodgewoon, zij het weinig verfijnd grapje, waarvoor velen plat gingen.

Toch is met deze historische inkleuring nog niet het belangrijkste gezegd. Er is namelijk iets zeer opvallends aan de hand met de structuur van deze anekdote, zoals ze door Godevaert van Haecht neergeschreven en door mij geparafraseerd werd. Al van bij de aanvang weet de lezer dat er van anabaptisme geen sprake is, maar alleen van een uitgelaten gezelschap. Met andere woorden, de lezer kan de door de gerechtsdienaars begane vergissing niet maken, want hij is beter geïnformeerd. Om het effect van het misverstand te vergroten, vermeldt de kroniekschrijver dat de verklikker niet al te slim is, aldus nog eens benadrukkend dat de 'toeschouwer' wel beter weet. En als de mandenmaker weet te vertellen dat hij wel degelijk vergaderingen bijwoont, voegt Van

Haecht er onmiddellijk aan toe dat "hy meynde by vergaderingen van drinckebroeders", om pas daarna de verdediging van de ambachtsman te citeren. Godevaert van Haecht lijkt daarmee een kans gemist te hebben om een anekdote met een pointe uit te bouwen.

Het was echter niet de bedoeling van kroniekschrijver Van Haecht om een grapje te vertellen. Hij had iets anders op het oog. Door de lezer onmiddellijk bij het complot te betrekken, maakt Van Haecht duidelijk dat hij de zijde van de bankgezellen gekozen heeft en het leuk vindt dat de repressieve instanties bij de neus genomen worden. Als we dan weten dat Van Haecht lutheraans gezind was, blijkt het hier besproken niemendalletje meer dimensies te hebben dan we aanvankelijk vermoedden. De kroniekschrijver, maar vooral de mandenmaker zelf hebben een middel gevonden om het repressieve systeem te bekritisieren en toch buiten schot te blijven. Gebruik makend van de vrijheid die de dronkenschap hem bood, speelde de ambachtsman het spel van de autoriteiten mee door naïefweg een bewijs uit het ongerijmde te voorschijn te halen dat hem moest vrijpleiten van alle schuld. Het mout op zijn schort kon onmogelijk een reden tot straffen zijn, maar tegelijkertijd was de ondervragende schout op zijn nummer gezet. In het klimaat van verdachtmakingen dat in die jaren van religieuze en politieke verwarring heerste, was de boodschap van onderuit voor de machthebbers duidelijk. Zij moesten de orde respecteren en konden dat onmogelijk doen als ze een slecht oordeelsvermogen hadden. Voor de kroniekschrijver was de onbetekenende anekdote een van de talloze voorbeelden van het onrechtvaardig optreden van de heersende overheden tegen mensen die er een andere opinie op na hielden.

Is Van Haechts anekdote fictie of verwijst ze naar een reële gebeurtenis? Voorlopig heb ik geen sporen gevonden van een werkelijk plaatsgegrepen rel. Het lijkt niet onwaarschijnlijk dat Van Haecht de anekdote verzonnen heeft. De impliciete oproep tot herstel van de orde van de Antwerpse schilder kan vergeleken worden met de geuzenacties van het eedverbond der edelen in april 1566, zoals die door van Nierop geanalyseerd zijn.<sup>9</sup> Van Nierop betoogt namelijk dat de adel als traditionele machthebbers zich door de vreemdelingen Alva en Granvelle de pas afgesneden voelden. Door zich in bedelaars te verkleden en in een

9. H.F.K. Van Nierop, "Edelman, bedelman. De verkeerde wereld van het Compromis der Edelen", *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 107 (1992), 1-27.

karnavaleske sfeer de geus uit te hangen, herstelden de edelen op inverse wijze de juiste orde. Ze speelden de omgekeerde wereld, omdat hun echte wereld omgekeerd was geraakt en ze die terug in de goede orde wilden brengen.

#### SLUWE HOLLANDERS

Het voorgaande voorbeeld wijst op de mogelijkheden die komische percepties en reacties boden om aan de directe repressie te ontsnappen en toch kritiek te kunnen leveren. In wat volgt wil ik veeleer het omgekeerde beklemtonen, namelijk dat grappen over andere volkeren, de zogenaamde etnische grappen, weinig potentieel bezaten om sterke politieke identiteiten tot ontwikkeling te brengen.

Reeds in de middeleeuwen kregen vele volkeren in Europa bepaalde stereotiepe kwaliteiten toegedicht.<sup>10</sup> De kwalificaties verschoven regelmatig, maar het toekennen van de karakteristieken gebeurde veelal op een grappige wijze. Dergelijke spotnamen van volkeren liggen aan de basis van de etnische grappen. Die steunen immers op een bepaald stereotiep, dat door één of meerdere volkeren aan een ander toegeschreven wordt.<sup>11</sup> Zo stond Engeland reeds in de twaalfde eeuw bekend als het land van de gevallen engelen of van de duivels.<sup>12</sup> Tijdens de Engels-Hollandse zeeoorlogen in de zeventiende eeuw hielden de Hollandse pamfletschrijvers niet op de gestaarte Engelsman ten tonele te voeren. Maar ook in de Spaanse Nederlanden was de uitdrukking bekend, zoals blijkt uit een anekdote uit *Den wysen gheek*, een verzameling moraliserende vertelsels, met hier en daar een mop, bijeengebracht door Joan de Griek en gepubliceerd te Brussel in 1672.

'Een Duitser die op een wagen zat, hoorde zijn medereizigers beginnen ronken. Omdat hij zelf geen zin had om te slapen, riep hij luid: "hou, broeders, laat ons wat praten, de nacht en de reis

10. Cfr. S. Kot, "Old International Insults and Praises. I. The Medieval Period", in *Harvard Slavic Studies* (Cambridge, Mass., 1954), II, pp. 181-209; A.A. Roback, *A Dictionary of International Slurs (Ethnophaulisms)*, Cambridge, Mass., 1944; een goede discussie en bibliografie in R. Fuchs, *Das Domesday Book und sein Umfeld. Zur Ethnischen und Sozialen Aussagekraft einer Landesbeschreibung im England des. 11. Jahrhunderts*, Stuttgart, 1987, pp. 17 en 22-23.

11. Zie vooral C. Davies, *Ethnic Humor* en diens omvangrijke bibliografie.

12. D.Th. Enklaar, "De gestaarte Engelsman", *Mededeelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam. Afdeling Letterkunde*, nieuwe reeks, 18-5 (1955), 105-139; G. Neilson, "Caudatus Anglicus. A Mediaeval slander", *Transactions of the Glasgow Archaeological Society*, (1895), 441-477.



duren te lang". Een Engelsman zei: "voel je vrij; hier is een goed gehoor aanwezig en er is toch niets te zien". De Duitser begon: "ik heb vele landen doorgereisd en waar ik ook kwam, stelde ik vast dat Lucifer er gevallen was". "Wat bedoel je?" vroeg de Engelsman. De ander antwoordde: "toen Lucifer om zijn boosaardigheid uit de hemel gestoten werd, vielen zijn armen in Italië, zodat men daar nu veel van omhelzen houdt; zijn buik viel in Duitsland, zodat daar gevreten en gezopen wordt; zijn hoofd viel in Spanje, waar de *grandes* wonen; zijn handen vielen in Holland, want daar schijnt het grabbelen aangeboren te zijn; zijn benen vielen in Frankrijk, want daar worden zo lustig de *galiaerden* gedanst". De Engelsman werd ongeduldig en vroeg: "waar bleef zijn staart?" "Hola", antwoordde de Duitser, "die was ik bijna vergeeten, de staart viel in Engeland, want daar dragen ze nog die naam".<sup>13</sup>

Wat de grappen over Hollanders betreft, was de sluwheid om geld te verdienen een belangrijk stereotiep dat hen toegedicht werd. De bekende jezuïet Adrianus Poirters sprak in *Het Maskeer van de Wereldt afgetrocken* over een Hollander die door omkoperij een ambt verworven had. De man werd rijk en bracht boven de poort van zijn landhuis een bord aan met de tekst: "gunst veroorzaakt afgunst". Waaronder iemand schreef: "en op die manier verliest het land zijn geld".<sup>14</sup> Hebzucht en sluwheid waren karakteristieken die in de zeventiende eeuw gemakkelijk in verband gebracht werden met kwakzalvers. Zo staat in het laatzeventiende-eeuwse Zuidnederlandse kluchtboek *Den seer vermaeckelycken kluchtvertelder* een anekdote te lezen over een Hollander die in Parijs de mensen bedroog om geld te verdienen. Hij kleepte zich als een kwakzalver, verzamelde een hoopje zaagsel en verkocht het op een Parijse brug als poeder om vlooiën te doden. Omwille van zijn gewauwel en zijn vreemde taal vonden de Fransen hem een overtuigend man. Hij verkocht zijn hele voorraad en als hem gevraagd werd hoe het poeder te gebruiken, antwoordde hij: "knijp de vlo tussen twee vingers, zodat ze verplicht is om te geeuwen en gooi dan het poeder in haar mond. Ze zal zeker sterven". De anekdote eindigt met de vaststelling dat de

13. *Den wysen ghecke, ryt-deylende, soo oude, als nieuwe geestigheden. Voor alle Lief-hebbers by-een ghebraght door I.D.G.*, Brussel, 1672, pp. 131-132. Door mij hertaald.

14. A. Poirters, *Het Maskeer van de Wereldt afgetrocken*, J. Salsmans en E. Rombauts, eds., (Oosterwijk, 1935), p. 223. Overgenomen in *Den wysen ghecke*, p. 51.

Hollander vliegensvlug verdween, want dat hij anders door het woedende publiek wel zou neergeslagen zijn.<sup>15</sup>

Hollandse bedriegers kwamen echter niet alleen in moppen voor, zoals de Bruggeling Jacques Inbona vaststelde. Die schreef in zijn kroniek dat op 19 oktober 1675 een Hollander naar Brugge kwam en er zich voordeed als een indiaan uit Indië. Hij was bijna naakt en droeg enkel een lendendoek en pijl en boog. Voor één stuiver kon hij bekeken worden. In de namiddag kwamen twee Hollanders die de man toevallig kenden naar de show. Zij zeiden tegen elkaar: "is dat Antony niet?". Waarop de Bruggelingen die dat hoorden woest werden, de zogenaamde indiaan afranselden, evenals zijn kassier, en beide wegjoegen.<sup>16</sup> Wanneer het stereotiep van de sluwe en hebzuchtige Hollander ontstaan is, is voorlopig onduidelijk. Mijn hypothese zou zijn dat het niet van vóór de zeventiende eeuw dateert, verwijst naar economisch succes en vooral gevoed werd door reacties tegen het calvinisme.<sup>17</sup>

Het stereotiep dat chronologisch dat van de hebzuchtige, sluwe Hollander voorafging, was dat van de domme Hollander, de 'botkop'. Zo staat bij voorbeeld in een Nederlandse vertaling uit 1560 van Erasmus' *Lof der zottheid* te lezen dat over de domheid van de Hollanders grapjes gemaakt werden.<sup>18</sup> Vanaf de jaren 1590, toen de Republiek aan haar steile opgang begon, werd het beeld van de botte Hollander, dat "t'sy in schimp t'sy in ernst" telkens herhaald was, geherinterpreteerd, zonder nochtans meteen te verdwijnen. Pas omstreeks het midden van de zeventiende eeuw stonden de Hollanders niet meer bekend als botmuilen en was de toeschrijving misschien zelfs van toepassing geworden op de inwoners van de Spaanse Nederlanden.<sup>19</sup>

Etnische grapjes over de Hollanders, zoals die onder meer in de Spaanse Nederlanden circuleerden, lijken te suggereren dat de

15. A.J.W.L., *Den seer vermaeckelijcken kluchtvertelder*, Ieper/Antwerpen, z.j., pp. 156-158. Door mij hertaald.

16. J. Inbona, *Brugse kroniek 1645-1781*, Kortrijk, Stadsbibliotheek, Fonds Goethals-Vercruyssc, hs. 175, f. 348.

17. Naar analogie met C. Davies, *Ethnic Humor*, pp. 102-130.

18. Geciteerd in J.G.C.A. Briels, "Brabantse blaaskaak en Hollandse botmuil. Cultuurontwikkelingen in Holland in het begin van de Gouden Eeuw", *De zeventiende eeuw*, 1-1 (1985), 12-36 (p. 20). Zie ook J. Verberckmoes, "Seventeenth-century Low Countries Jest in International Perspective", in Th. Hermans and R. Salverda, eds., *From Revolt to Riches. Culture and History of the Low Countries 1500-1700. International and Interdisciplinary Perspectives*, (Londen, 1993), pp. 292-299.

19. Cfr. A. Keersmaekers, "Bredero en de Spaanse Nederlanden", *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, (1987), 198-215 (p. 214).

inwoners van het Zuiden wel degelijk verschillen percipieerden, maar ook dat die verschillen weinig vandoen hadden met de vorming van een eigen politieke, laat staan nationale identiteit. Economische evoluties en culturele factoren lagen aan de basis van de etnische grappes. Omgekeerd suggereert de circulatie in beperkte kring van een anekdote over een heel specifieke gebeurtenis met directe implicaties voor politieke attitudes dat politieke grappen veel meer dimensies kunnen hebben en veel hechter aan bestaande culturele tradities verbonden kunnen zijn dan vroeger vermoed werd. Het is in het licht van die veelzijdigheid van komische representaties dat de politieke geschiedenis van de Spaanse Nederlanden herlezen zou moeten worden.